УКЫТУНЫҢ ПЛАНЛАШТЫРЫЛГАН НӘТИҖӘЛӘРЕ

5-9 нчы сыйныфларда туган тел уку курсын үзләштерү нәтиҗәләре түбәндәгеләр:

- укучыларны үз иленең гражданнары һәм патриотлары итеп тәрбияләү, аларны халыкның рухи, әхлакый һәм мәдәни кыйммәтләрен үзләштерерүгә әзерләү;
- укучыларның рухи-әхлакый сыйфатларын булдыру, аларның гражданлык, иҗтимагый, шәхси үсешен тәэмин итү, яшь буынның иҗади сәләтен үстерү, сәламәтлеген саклау һәм ныгыту юнәлешендә эшләү;
- ана теле буенча белем бирүдә эзлеклелекне тәэмин итү;
- белем һәм тәрбия биргәндә, укучыны кабатланмас аерым бер үзенчәлеккә ия булган шәхес итеп күзаллау;
- ана теле дәресләрендә үзләштергән белем һәм күнекмәләрне укучыларның үз сөйләмнәрендә дөрес һәм тиешенчә куллана белүләренә ирешү, орфоэпик, орфографик һәм пунктуацион яктан грамоталы шәхес булып тәрбияләнүләренә ирешү;
- укучыларны шәхси, иҗтимагый, гаилә һәм Стандарт таләпләренә туры килердәй белем һәм күнекмәләр белән коралландыруны күз уңында тоту;
- уку-укыту эшендә дәрестән тыш формаларны да тиешенчә файдалану;
- төрле клублар, секцияләр, студия һәм түгәрәк эшләре аша укучыларның сәләтен ачыклау, аларга һөнәри юнәлеш алуда ярдәм итү, укуда һәм җәмәгать эшләрендә катнашу аша сәләтле балаларны барлау һәм аларны алга таба үстерү, бу юнәлештә өстәмә белем бирү оешмаларының эшчәнлегенә таяну;
- уку-укыту эшен тиешенчә оештыруда укучылар белән бергә ата-аналар һәм киң җәмәгатьчелек фикерен дә исәпкә алу;
- укучыларда үзләре яши торган төбәккә (авыл, районга) карата уңай мөнәсәбәт тәрбияләү, моның өчен ана теле дәресләре белән бергә әдәбият, география, тарих һәм җәмгыять белеме дәресләрен дә файдалану.

Предметны үзләштергәннән соң көтелгән нәтиҗәләр өч төрле юнәлештә билгеләнә: шәхси, метапредмет һәм предмет нәтиҗәләре.

Шәхси нәтиҗәләр:

- татар теленең халкыбызның төп милли-мәдәни кыйммәте икәнлеген, акыл, иҗади сәләтне һәм шәхеснең әхлакый сыйфатларын үстерүдә әйдәп баручы шарт булуын аңлау;
- туган телнең эстетик кыйммәтләренә төшенү, аңа хөрмәт белән карау, аның белән горурлану, сафлыгын саклау өчен көрәшү, сөйләмнең камиллегенә омтылу;
- аралашу процессында ирекле рәвештә фикерне, хисне һәм тойгыны белдерү өчен кирәкле күләмдә сүз байлыгының һәм үзләштерелгән грамматик чараларның булуы.
- телдән һәм язма сөйләмгә карата җаваплылык хисе тәрбияләү.

Метапредмет нәтиҗәләре татар телен өйрәнү вакытында универсаль уку гамәлләрен булдыруны күзаллый (УУГ):

- сөйләм эшчәнлеге төрләренә (ишетеп аңлау, сөйләү, уку, язу) ия булу;
- көндәлек тормышта татар теленнән алган белем, осталык һәм күнекмәләрне иркен файдалану; ана телен башка фәннәрне үзләштерү чарасы итеп кабул итү; тел күренешләре турындагы белемнәрне рус телен һәм чит телләрне үзләштергәндә куллану;

- шәхси һәм милләтара, формаль һәм формаль булмаган мәдәниятара аралашулар вакытында милли-мәдәни нормаларга таяну;

куелган максат буенча план нигезендә эшләү, кирәк булган очракта, үзеңнең эшчәнлегеңә төзәтмәләр кертү;

- дәрестә һәм дәрестән соңгы аралашу вакытында тел нормаларына таянып, үзеңнең фикереңне төгәл, аңлаешлы һәм үтемле итеп әйтергә өйрәнү.

Предмет нәтиҗәләре:

- телнең төп функцияләре, татар теленең татар халкының милли теле һәм Татарстан Республикасының дәүләт теле, тел белән мәдәниятнең аерылгысыз булуы һәм кеше белән җәмгыять язмышында телнең бик мөһим чара икәнлеге турында мәгълүматлы булу;
- укыту предметын нәтиҗәле итеп өйрәнү һәм төрле милләтләр арасында формаль һәм формаль булмаган аралашу өчен кирәк булган дәрәҗәдә сөйләм эшчәнлеге төрләрен камилләштерү;
- белем алу процессында шәхеснең акыл һәм иҗади сәләтен үстерүдә телнең мөһим урын алып торуын аңлау;
- ана теленең аралашу-эстетик мөмкинлекләрен файдалану;
- тел турындагы белемне системага салу, лингвистиканың төп төшенчәләрен үзләштерү;
- татар теле лексикасы һәм фразеологиясенең төп стилистик мөмкинлекләрен, татар әдәби теленең төп нормаларын белү (орфоэпик, лексик, грамматик, орфографик пунктуа.цион), телдән һәм язма сөйләмдә сөйләм әдәбе нормаларын файдалану;
- татар теле лексикасы һәм фразеологиясенең төп стилистик мөмкинлекләрен, татар әдәби теленең төп нормаларын белү (орфоэпик, лексик, грамматик, орфографик пунктуацион), телдән һәм язма сөйләмдә сөйләм әдәбе нормаларын файдалану;
- тел белеменең төп төшенчәләрен үзләштерү: тел белеме һәм аның төп бүлекләре; тел һәм сөйләм, телдән һәм язма сөйләм; аралашу ситуациясе; монолог, диалог һәм аларның төрләре; фәнни, эш кәгазьләре, публицистик, матур әдәбият стильләре; текст һәм аларның типлары; телнең төп берәмлекләре, аларның билгеләре һәм сөйләмдә кулланылу үзенчәлекләре;
- сүзләргә (фонетик, сүз төзелеше, сүз ясалышы, лексик, морфологик), сүзтезмәләргә, җөмләләргә һәм текстларга анализ ясау;
- әдәби әсәр текстларын анализлаганда, аларның эстетик функцияләрен бәяли белү.
- тел һәм гомумкешелек кыйммәтләренә җаваплылык белән карау хисе тәрбияләү.

V – IX сыйныфларны тәмамлаучы укучыларның әзерлек дәрәҗәсенә таләпләр

*“Сөйләм эшчәнлеге. Аралашу”*бүлеге буенча

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнәчәк:

- җәмгыятьтә ана теленең урынын аңлый;
- түбәндәге төшенчәләрнең мәгънәсен аера: телдән һәм язма сөйләм, монолог, диалог, сөйләм ситуациясе;
- сөйләмә телнең төп билгеләрен белә;
- фәнни, публицистик, рәсми-эш стильләренең үзенчәлекләрен билгели;
- текст һәм аның билгеләрен аера;
- татар әдәби теленең төп нормаларын, сөйләм әдәбе (этикеты) нормаларын саклый.

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнергә мөмкинлек алачак:

- *сөйләм телен һәм төрле стильләрне аеру;*

- *текстның темасын һәм төп фикерен билгеләү;*
- *аңлашылмаган сүзләрнең мәгънәсен сүзлектән карап аңлату.*

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнәчәк:

“Фонетика, орфоэпия һәм графика” бүлекләре буенча

- сүзләргә фонетик анализ ясый;
- татар теленең орфоэпик кагыйдәләрен саклап сөйләшүнең мөһимлеген аңлый;
- татар теленең орфоэпик сүзлегеннән, төрле белешмә чыганаклардан кирәкле мәгълүматны табып, аларны тиешле урында дөрес итеп кулланырга өйрәнә.

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнергә мөмкинлек алачак:

төп сәнгатьле уку чараларын аеру;

- *проза һәм поэзия жанрларына караган текстларны сәнгатьле итеп уку;*
- *мультимедия формасындагы орфоэпик сүзлек һәм белешмә материаллардан кирәкле мәгълүматны эзләп табып, аны үзенә кирәк вакытта файдалана белү.*

*“Морфемика һәм сүз төзелеше”*бүлекләре буенча

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнәчәк:

- сүзне морфемаларга бүлә;
- өйрәнелгән сүз ясалышы ысулларын билгели;
- бирелгән сүздән (тамырдан) төрле сүзләр ясый;
- морфемика һәм сүз ясалышын өйрәнү укучыны дөрес язарга, сүз төркемнәрен һәм җөмлә кисәкләрен таныргa ярдәм итә.

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнергә мөмкинлек алачак:

- *тамырдаш сүзләр арасындагы мәгънә бәйләнешен һәм чылбырын күрү;*
- *әдәби текстларда кулланылган сүз ясау элементларының сурәтләү чарасы буларак та әһәмиятен аңлау;*
- *сүз ясалуга караган сүзлекләр һәм белешмә материалдан (мультимедия чараларыннан) кирәкле мәгълүматны табу;*
- *сүзнең дөрес язылышын һәм лексик мәгънәсен аңлату өчен, аның этимологик ягына игътибар итү.*

*“Лексикология һәм фразеология”*бүлекләре буенча:

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнәчәк:

- сүзләргә лексик анализ ясый (мәгънәсенә бәйле позицияләрне ачыклый);
- сүзләргә килеп чыгышы, кулланылу өлкәсе һәм кулланылу дәрәҗәсе ягыннан чыгып бәя бирә;
- сүзләрне тематик төркемнәргә берләштерә;
- сүзләрнең синонимнарын һәм антонимнарын таба;
- фразеологик әйтелмәләрне таный;
- телдән һәм язма сөйләмдә лексик нормаларны саклый;

лексик синонимия күренешенең кирәкмәгән кабатлаулардан саклавына төшенә һәм сөйләмне бәйләнешле итү чарасы буларак файдалана;

сүзнең күчерелмә мәгънәсенә бәйле сурәтләү чараларын – метафора, эпитет һәм сынландыруны билгели;

- төрле лексик сүзлекләрдән (аңлатмалы, синонимнар, антонимнар, фразеологик) тиешенчә файдалана.

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнергә мөмкинлек алачак:

- *татар теленең сүзлек составына гомуми классификация ясау;*
- *сүзнең лексик һәм грамматик мәгънәләрен аеру;*
- *төрле омонимнарны тану;*
- *үзене (иптәшләренең) сөйләмен төгәллеге, сүзләрне урынлы һәм сәнгатьле итеп куллана белүең ягыннан бәяләү;*
- *публицистик һәм әдәби жанрдагы текстларда лексик-фразеологик чараларны тану, фәнни һәм махсус эш стилендә кулланыла торган лексик чараларны белү;*
- *төрле лексик сүзлекләрдән (аңлатмалы, синонимнар, антонимнар, чит тел сүзләре, фразеологик) һәм мультимедия чараларыннан кирәкле мәгълүматны эзләп табу.*

*“Морфология”*бүлеге буенча

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнәчәк:

- татар телендәге сүз төркемнәрен аера белә;
- сүзләрне аерым сүз төркеменә керүе ягыннан (морфологик яктан) тикшерә;
- сүз төркемнәренең төрле формаларын хәзерге татар әдәби теле нормалары кысаларында куллана;
- морфологик белем һәм күнекмәләрне сүзләрнең дөрес язылышына, башка төрле анализларга бәйле рәвештә куллана.

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнергә мөмкинлек алачак:

- *морфологиянең сүзлек составын тикшерү;*
- *грамматик омонимнарны аеру;*
- *публицистик һәм әдәби жанрдагы текстларда морфологик берәмлекләрне тану, фәнни һәм махсус эш стилендә кулланыла торган морфологик формаларны белү;*
- *төрле сүзлекләрдән һәм мультимедия чараларыннан морфологиягә кирәкле мәгълүматны эзләп табу.*

“Синтаксис” бүлеге буенча

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнәчәк:

- укучы синтаксисның төп берәмлекләреннән сүзтезмә һәм җөмләләрне, аларның төрләрен аерырга өйрәнә;
- сүзтезмә һәм җөмләләрне төзелеше һәм мәгънәләре, кулланылу үзенәлекләре ягыннан тикшерә;
- сүз төркемнәренең төрле формаларын хәзерге татар әдәби теле нормалары кысаларында куллана;
- укучылар синтаксистан булган белем һәм күнекмәләрен төрле ситуацияләрдә куллана белә.

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнергә мөмкинлек алачак:

- *публицистик һәм әдәби жанрдагы текстларда синтаксик чараларны тану, фәнни һәм махсус эш стилендә кулланыла торган синтаксик чараларны белү;*

- *синтаксик конструкцияләрне функциональ-стилистик үзенчәлекләре ягыннан тикшерү, аларның сөйләмне сәнгатьле итү чарасы булуын аңлау.*

*“Орфография һәм пунктуация»*бүлекләре буенча

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнәчәк:

- язуда орфографик һәм пунктуацион нормаларны өйрәнелгән күләмдә файдалана;
- сүзнең дөрес язылышын телдән яки язма рәвештә аңлата;
- орфографик һәм пунктуацион хаталарны таба һәм төзәтә;
- орфографик сүзлекләрдән һәм белешмәләрдән кирәкле мәгълүматны таба һәм аларны язуда куллана.

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнергә мөмкинлек алачак:

- *сөйләмдә орфографик һәм пунктуацион нормаларны саклауның әһәмиятен күрсәтә белү;*
- *орфографик сүзлекләрдән һәм белешмәләрдән (мультимедия чараларыннан) кирәкле мәгълүматны табу һәм аларны язуда урынлы итеп куллану.*

*“Стилистика”*бүлеге буенча

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнәчәк:

- функциональ (фәнни, рәсми эш һәм публицистик) стильләр белән таныша, аларның жанр үзенчәлекләрен билгели;
- аудитория (иптәшләре) алдында чыгыш ясарга өйрәнә: аның темасын билгели, максат һәм бурычларын күрсәтә;
- тел чараларын тыңлаучыларның яшь, психологик үзенчәлекләрен һәм сайланган теманың белем дәрәҗәсенә туры килүен һ.б. истә тотып сайлый.

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнергә мөмкинлек алачак:

- *телдән һәм язма сөйләм арасындагы үзенчәлекләрне аңлау һәм аңлата белү;*
- *төрле стиль һәм жанрга караган текстлар белән эшләү (аларны билгеләнгән максаттан чыгып уку, мәгълүмати яктан кисәкләргә бүлеп эшкәртү);*
- *төрле характердагы текстларны татар теленнән рус теленә тәрҗемә итү, бу вакытта телдән һәм язма сөйләм нормаларын саклап эш итү.*

*“Тел һәм мәдәният”*бүлеге буенча

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнәчәк:

- милли-мәдәни компонентка ия булган тел берәмлекләрен халык авыз иҗаты әсәрләреннән, тарихи темаларга язылган һәм матур әдәбият әсәрләреннән аерып ала;
- телне өйрәнү ил тарихын һәм мәдәниятен яхшырак белергә ярдәм итә дигән фикерне раслардай мисаллар таба;
- көндәлек тормышта һәм укуда татар сөйләм әдәбе кагыйдәләрен белеп һәм тиешенчә куллана.

Төп мәктәпне тәмамлаучы өйрәнергә мөмкинлек алачак:

- *телнең халык мәдәнияте һәм тарихы белән аерылгысыз бәйләнештә булуын аерым мисаллар ярдәмендә тасвирлау;татар сөйләм әдәбе кагыйдәләрен Россиядә яшәүче башка халыкларның сөйләм әдәбе кагыйдәләре белән чагыштыру, аларга характеристика бирү.*

Укыту предметының эчтәлеге

Татар теле турында гомуми мәгълүмат.

Аралашу чарасы буларак тел. Телнең төп функцияләре. Кеше тормышында һәм үсешендә туган телнең роле.

Тугандаш һәм тугандаш булмаган телләр. Татарлар яши торган регионнар. Кеше һәм җәмгыять тормышында телнең роле.

Фонетика һәм орфоэпия.

Лингвистика бүлеге буларак фонетика һәм орфоэпия. Сөйләм органнары, сөйләм авазлары булдыруда аларның урыны. Аваз. Фонема. Татар теленең сузык авазлар системасы, аларның саны. Сузык авазларның классификациясе. Татар теленең сузык авазлар системасындагы үзгәрешләр. Сингармонизм законы, аның төрләре. Сузык авазларның кыскаруы. Дифтонглар. Татар телендә тартыклар, аларның саны. Тартык авазлар классификациясе. Татар теленең тартык авазлар системасындагы үзгәрешләр. Тартыкларның ассимиляциясе, ассимиляция төрләре. Татар һәм рус телләрендә тартык һәм сузык авазлар.

Татар телендә басым. Татар теленең үз сүзләрендә һәм алынмаларда басымның сакланмау очраклары. Интонация төшенчәсе.

Әдәби тел нормалары. Орфоэпия нормалары төшенчәсе. Орфоэпик сүзлек.

Фонетик анализ.

Графика, орфография.

Графика һәм орфография турында гомуми мәгълүмат. Татар теле алфавиты.

Орфография. Сузыкларның язылышы. Тартыкларның язылышы. Ике аваз белдерә торган хәрефләрнең язылышы. “ъ” һәм “ь” билгеләренең язылышы.

Орфографик сүзлек. Телнең орфографик нормалары.

Морфемика (телнең морфем төзелеше) һәм сүз ясалышы.

Сүзнең барлыкка килүе һәм төзелеше турында гомуми мәгълүмат. Телнең иң кечкенә мәгънәле кисәге буларак морфема. Тамыр һәм аффикс. Тамырдаш сүзләр. Аффикслар ярдәмендә яңа сүз ясау. Аларның төрле сүз төркеменә караган сүзләр ясалышындагы роле.

Аффикслар, аффикс төрләре: сүзьясагыч һәм модаль аффикслар. Тамыр һәм ясалма нигезләр.

Татар телендә сүз ясау ысуллары. Тамыр сүзләр. Ясалма сүзләр, ясалма сүзләрнең структур төрләре: кушма, тезмә, парлы.

Татар һәм рус телләрендә сүз төзелешендәге төп аермалар.

Этимология төшенчәсе.

Сүз ясалышы ягыннан һәм морфемик анализ.

Лексикология һәм фразеология.

Телнең төп берәмлеге буларак сүз. Сүзнең лексик берәмлеге. Бер мәгънәле һәм күп мәгънәле сүзләр. Туры һәм күчерелмә мәгънәле сүзләр. Антонимнар, синонимнар, паронимнар, омонимнар һәм аларның төрләре.

Төрки-татар чыгышлы сүзләр һәм алынмалар.

Татар теленең сүзлек составы: архаизмнар, тарихи сүзләр, неологизмнар һәм аларның төрләре. Диалектизмнар. Терминнар һәм һөнәрчелек сүзләре. Жаргон сүзләр.

Фразеологизмнар, аларның төрләре. Сөйләмдә фразеологизмнарны куллану үзенчәлекләре.

Төрле төрдәге сүзлекләр, аларны төрле эшчәнлектә файдалану.

Татар теленең төп лексик нормалары. Сүзгә лексик анализ ясау.

Морфология.

Сүзләрнең лексик-грамматик төрләре буларак сүз төркемнәре. Сүз төркемнәренең классификациясе. Мөстәкыйль, бәйләгеч һәм модаль сүз төркемнәре. Аларның семантик, морфологик һәм синтаксик үзенчәлекләре. Төрле сүз төркемнәренә караган сүзләр ясау, аларның семантикасы һәм кулланылыш үзенчәлеге.

Татар теленең төп морфологик нормалары .

Сүзгә морфологик анализ ясау.

Синтаксис.

Синтаксис турында гомуми мәгълүмат. Сүзтезмә һәм җөмлә. Җөмләдә синтаксик бәйләнеш. Тезүле һәм ияртүле бәйләнеш.

Җөмлә. Җөмлә кисәкләре, баш һәм иярчен кисәкләр. Җөмләдә сүз тәртибе.

Гади җөмлә төрләре. Җәенке һәм җыйнак җөмләләр. Тулы һәм тулы булмаган җөмләләр. Сөйләмдә бер составлы җөмләләрне куллану үзенчәлеге.

Раслау һәм инкарь җөмләләр турында гомуми мәгълүмат.

Туры һәм кыек сөйләм. Диалог, диалогта тыныш билгеләренең куелышы.

Кушма җөмлә төшенчәсе. Кушма җөмлә төрләре. Тезмә кушма җөмлә. Теркәгечле һәм теркәгечсез тезмә кушма җөмләләр.

Иярченле кушма җөмлә төшенчәсе. Татар һәм рус телләрендә иярченле кушма җөмлә төзелеше. Синтетик иярченле кушма җөмлә, әлеге төр җөмләләрдә бәйләнеш төрләре, тыныш билгеләре. Аналитик иярченлек кушма җөмлә, бәйләнеш төрләре һәм тыныш билгеләре.

Иярчен җөмләләр, аларның төрләре. Төрле юл белән бәйләнгән кушма җөмләләр.

Текст синтаксисы турында гомуми мәгълүмат.

Телнең төп синтаксик нормалары.

Синтаксик анализ.

Пунктуация.

Татар телендә тыныш билгеләре. Ия һәм хәбәр арасында сызык куелу очраклары. Аерымланган иярчен кисәкләр, эндәш һәм кереш сүзләр булган җөмләләрдә тыныш билгеләре. Тиңдәш кисәкләр булган очракта тыныш билгеләренең куелышы.

Диалог, диалогта тыныш билгеләренең куелышы. Туры сөйләм булган җөмләләрдә тыныш билгеләре.

Кушма җөмләләрдә тыныш билгеләре.

Стилистика һәм сөйләм культурасы.

Телдән һәм язма сөйләм төшенчәсе. Сөйләмдә синоним, антоним һ.б. дөрес куллану. Сөйләм культурасын үстерү һәм стильне камилләштерүдә синтаксик синонимнарның роле.

Сөйләм культурасы төшенчәсе. Сөйләм һәм язма әдәби сөйләмгә карата таләпләр турында гомуми мәгълүмат. Сөйләмдә төрле лексик чаралар (синоним, антоним, калькалар, фразеологик әйтелмәләр, мәкальләр һәм әйтемнәр) куллану мөмкинлеге.

Тел һәм мәдәният.

Татар теленең сөйләм этикеты. Коммуникация төренә карап, тиешле сөйләм этикеты нормаларын куллану.

Милли-мәдәни компонентлы мәгънә йөрткән тел берәмлекләрен таный һәм аларның мәгънәләрен аңлатмалы, этимологик, фразеологик әйтелмәләр сүзлеге һәм башка сүзлекләр ярдәмендә аңлата белү.

5 сыйныф

Сөйләм һәм аралашу

Аралаша белү – кеше мәдәниятенең әһәмиятле өлеше. Сөйләм һәм аралашу. Сөйләм ситуациясе. Телдән һәм язма сөйләм. Диалогик һәм монологик сөйләм. Монолог төрләре: хикәяләү, сурәтләү, фикерләү.

Сөйләм эшчәнлеге

Эшчәнлек төре буларак сөйләм. Сөйләм эшчәнлеге төрләре: тыңлап аңлау, сөйләү, уку, язу. Аралашу шартларына тәңгәл рәвештә укыган, тыңлаган, күргән мәгълүмат эчтәлеген сайлап алып, кыскача һәм җентекләп сөйләү. Дәреслектә күрсәтелгән сылтамалар буенча Интернет челтәрләрендә мәгълүмат эзләү.

Текст

Сөйләм эшчәнлеге продукты буларак текст. Текст төшенчәсе. Текст темасы, төп мәгънә. Текст микротемасы. Текст кисәкләре һәм җөмләләрне бәйләүче лексик һәм грамматик чаралар. Текст планы (гади). Хикәяләү (хикәя, сөйләү), сурәтләү (предметне, халәтне), фикерләү, аларның төп үзенчәлеге.

Сөйләм теле

Сөйләм телен куллану даирәсе, аралашуның типик ситуацияләре.

Татар теле турында гомуми мәгълүмат

Аралашу чарасы буларак тел

Татар теле — татар әдәби әсәрләр теле

Тел турындагы фән буларак лингвистика. Лингвистиканың төп бүлекләре (гомуми мәгълүмат).

Башлангыч сыйныфта үткән материалны кабатлау

Аваз. Татар теленең сузык авазлар системасы. Сузыкларның язылышы. Тартыкларның язылышы. Телнең орфографик кагыйдәләре. Сүзнең лексик мәгънәсе. Сүз ясалышы һәм сүз формасы үзгәрү. Грамматиканың бер бүлеге буларак морфология. Синтаксис берәмлеге буларак сүзтезмә. Әйтү максаты ягыннан җөмлә төрләре. Аларның интонацион һәм мәгънәви үзенчәлекләре.

Фонетика һәм графика

Лингвистика бүлеге буларак фонетика. Сөйләм органнары, аларның сөйләм авазлары булдыруда катнашуы. Татар теленең сузык авазлар системасы, аларны күләме. Сузык авазларның классификациясе. Татар теленең сузык авазлар системасындагы үзгәрешләр. Сингармонизм законы, аның төрләре. Сузыкларның кыскаруы. Дифтонглар. Татар телендә тартыклар, аларның күләме. Татар

теленең тартыклар системасындагы үзгәрешләр. Тартыклар ассимиляциясе, ассимиляция төрләре. Татар һәм рус телләрендә сузык һәм тартык авазлар. Интонация төшенчәсе. Татар телендә басым. Татар теленең үз сүзләрендә һәм алынмаларда басым сакланмау очраклары. Сүз формаларында басым куюның авыр очраклары.

Орфоэпия һәм орфография.

Әдәби тел нормалары. Орфоэпия нормалары төшенчәсе. Орфоэпик сүзлек. Фонетик анализ. Графика һәм орфография турында гомуми мәгълүмат. Татар теле алфавиты. Орфография. Сузыкларның язылышы. Тартыкларның язылышы. Ике авазны белдерә торган хәрефләрнең язылышы. “ъ” һәм “ь” билгеләренең язылышы.Орфографик сүзлек. Телнең орфографик нормалары. Кабатлау.

Лексикология һәм фразеология Лингвистиканың бер бүлеге буларак лексикология.

Телнең төп берәмлеге буларак сүз. Сүзнең лексик мәгънәсе. Бер мәгънәле һәм күп мәгънәле сүзләр. Сүзләрнең туры һәм күчерелмә мәгънәсе. Антоним, синоним, пароним, омонимнар һәм аларның төрләре.

Татар теленең үз сүзләре һәм алынмалар.

Татар теленең сүзлек составы. Актив һәм пассив лексика. Искергән сүзләр һәм неологизмнар. Фразеологизмнар, аларның мәгънәләре. Сөйләмдә фразеологик әйтелмәләрне куллану үзенчәлекләре. Төрле төр сүзлекләр, аларны төрле эшчәнлек вакытында файдалану.

Татар теленең төп лексик нормалары. Сүзгә лексик анализ ясау.

Мәкальләр, әйтемнәр.

Морфемика һәм сүз ясалышы

Лингвистиканың бер бүлеге буларак морфемика.

Морфемика (телнең морфемик төзелеше) һәм сүз ясалышы. Сүз төзелеше һәм ясалышы турында гомуми мәгълүмат. Телнең иң кечкенә берәмлеге буларак морфема. Тамыр һәм аффикс. Тамырдаш сүзләр. Аффикслар ярдәмендә яңа сүзләр ясалышы. Төрле сүз төркеменә караган сүзләр ясалышында аффиксларның роле.

Аффикслар, аффикс төрләре: сүз ясагыч, форма ясагыч һәм бәйләгеч аффикслар.

Татар телендә сүз ясау формалары. Тамыр сүзләр. Ясалма сүзләр. Кушма сүзләр, кушма сүзләрнең структур төрләре: кушма, тезмә, парлы сүзләр. Татар һәм рус телләрендә сүз төзелешендәге төп аермалар. Морфемик анализ һәм сүз ясагыч анализ.

Морфология

Мөстәкыйль сүз төркемнәре: исем, сыйфат, рәвеш, сан, алмашлык, фигыль, аваз ияртемнәре.

Сүз төркеме буларак исем, аның гомуми мәгънәсе, морфологик үзлекләре, синтаксик функцияләре.

Уртаклык һәм ялгызлык исемнәр.

Сүз төркеме буларак сыйфат, аның гомуми мәгънәсе, морфологик үзлекләре, синтаксик функциясе. Сүз төркеме буларак фигыль, аның гомуми мәгънәсе, синтаксик функцияләре.

Фигыльләрнең төрләнеше. Кабатлау.

Синтаксис һәм пунктуация

Грамматиканың бер бүлеге буларак синтаксис.

Синтаксик берәмлеге буларак сүзтезмә. Сөйләмнең иң кечкенә берәмлеге буларак җөмлә.

Әйтү максаты буенча җөмлә төрләре: хикәя, боерык (тойгылы) һәм сорау җөмләләр. Эндәш сүзләр, аларның функцияләре.
Әңгәмәдәшкә йогынты ясау, сөйләмгә бәя бирү чагылышы буларак кереш конструкцияләр (сүзләр, сүзтезмәләр).
Җөмлә азагында тыныш билгеләре. Гади җөмләдә тыныш билгеләренең куелышы белән бәйле пунктуация кагыйдәләре.
Кабатлау.

Стилистика һәм сөйләм культурасы

Телдән һәм язма сөйләм турында төшенчә. Сөйләмдә синоним, антоним һ.б. урынлы куллану.
Сөйләм культурасы үсеше һәм стильләрне камилләштерүдә синтаксик синомнарның роле.
Әдәби тел төшенчәсе. Телдән һәм язма әдәби телгә карата куелган таләпләр турында гомуми төшенчә.
Сөйләмдә төрле лексик чараларны (синоним, антоним, калька, фразеологик әйтелмәләр, мәкальләр һәм әйтемнәр) куллану мөмкинлеге.
Төрле жанр һәм стильгә караган текстлар белән эшләү. Текстларны татар теленнән рус теленә тәрҗемә итү.

Сөйләм культурасы

Лингвистиканың бер бүлеге буларак сөйләм культурасы. Тел нормалары, аның функцияләре. Әдәби телнең төп кагыйдәлере: орфоэпик, лексик, грамматик, дөрес язу кагыйдәләре. Кагыйдә вариантлары. Сөйләм хаталары. Татар теленең һәм сөйләм культурасының лексик байлыгы. Татар теленең сөйләм этикеты. Коммуникация төренә карап сөйләм этикетының тиешле кагыйдәләрен куллану. Татар сөйләм этикеты: исәнләшү, саубуллашу, котлау ситуацияләре этикеты. Диалогларда аралашу – эш-хәрәкәткә өндәү. Телдә халык мәдәнияте һәм тарихы чагылышы. Фольклор һәм әдәби әсәрләрдә милли-мәдәни компонентлы тел берәмлекләре.

Тел һәм мәдәният

Телдә татар халкының тарихы, мәдәнияте һәм Россиядә яшәүче башка халыклар белән бәйләнешенең чагылышы.
Текстта милли-мәдәни компонентлы мәгънәгә ия булган тел берәмлекләрен билгеләү һәм аларның мәгънәләрен аңлатмалы, этимологик, фразеологик әйтелмәләр сүзлеге һ.б. сүзлекләр ярдәмендә аңлата белү.
Барлыгы : 70 сәг.
6 сыйныф

Сөйләм һәм аралашу

Аралашу шартлары. Монолог төрләре: хикәяләү, сурәтләү, фикерләү.
Сораштыру диалогы, диалог – эш-хәрәкәткә чакыру, этәргеч. Төрле төр диалоглар тиңдәшлеге.

Сөйләм эшчәнлеге

Сөйләм эшчәнлеге төрләре буларак тыңлап аңлау, уку, язуның төп үзенчәлекләре. Сайлап алу, танышу, детальле тыңлап аңлау. Телдән сөйләнә торган монологны аңлау эффиктивлыгын арттыра торган ысуллар. Уку культурасы. Телдән сөйләүнең төп үзенчәлекләре. Күргән, ишеткән мәгълүматны аралашу шартлары буенча кыскартып, сайлап алып, җентекләп сөйләү. Язма сөйләмнең төп үзенчәлекләре. Укылган, тыңланылган текстны тулы, кыскача, сайлап алып язу.

Текст

Текстның төп үзлекләре. Текст структурасы. Текстның мәгънәви, композицион бөтенлеге һәм төзеклеге. Тема, тексттагы төп фикер.

Текстның микротемасы. Текст өлешләрен һәм җөмләләрне

үзара бәйли торган лексик, грамматик һәм мәгънәви чаралар. Тексттагы төп һәм өстәмә мәгълүмат. План (катлаулы), аннотация. Сөйләмнең функциональ-мәгънәви тибы буларак сурәтләү, аның үзенчәлекләре (предмет, халәт, процесны сурәтләү); сөйләмнең башка функциональ-мәгънәви кисәкләре белән тиңдәшлеге.

Телнең функциональ төрлелеге

Телнең функциональ төрлелеге: гади сөйләм, рәсми стиль, фәнни стиль, публицистик стиль.Гади сөйләмгә хас булган тел-сурәтләү чаралары, сөйләм максаты, типик сөйләм ситуацияләре, кулланылу даирәсе. Гади сөйләмнең төп жанрлары: хикәя, әңгәмә. Рәсми стильгә хас булган тел- сурәтләү чаралары, сөйләм максаты, типик сөйләм ситуацияләре, кулланылу даирәсе. Рәсми стильнең төп жанрлары: гариза, аның үзенчәлекләре. Фәнни стильнең төп жанрлары: аннотация, аның үзенчәлекләре.Публицистик стильнең төп жанрлары: чыгыш, аның үзенчәлекләре.

Тел турында гомуми мәгълүмат

Хәзерге татар теленең кулланылыш формалары: әдәби тел, территориаль диалектлар, шәһәр гади сөйләме, билгеле бер һөнәр ияләренә хас булган сөйләм, жаргон

Фонетика һәм графика

Сөйләмдә авазлар үзгәреше. Аваз һәм фонема. Татар теленең сузыклар системасы, аларның күләме. Сузык авазлар классификациясе. Татар теленең тартыклар системасындагы үзгәрешләр. Тартыклар ассимиляциясе, ассимиляция төрләре. Татар һәм рус телләрендә сузык һәм тартык авазлар. Татар телендә басым. Татар теленең үз сүзләрендә һәм алынмаларда басым сакланмый торган очраклар.Интонация төшенчәсе. Фонетик анализ. Кабатлау.

Орфоэпия һәм орфография

Орфоэпия нормалары турында төшенчә. Орфоэпик сүзлек. Графика һәм орфографика турында төшенчә. Телнең орфографик нормалары. Баш һәм юл хәрефләрне куллану. Сүзне юлдан- юлга күчерү кагыйдәләре. Сузыкларның дөрес язылышы. Тартыкларның дөрес язылышы. Сүзләрнең бергә, аерым һәм сызыкча аша язылу очракларына бәйле орфографик кагыйдәләр. Орфографик сүзлек.

Лексикология һәм фразеология

Лексикология. Тел берәмлеге буларак сүз. Сүзнең башка тел берәмлекләреннән аермасы.

Татар теленең сүзлек составы: искергән сүзләр, тарихи сүзләр, неологизмнар һәм аларның төрләре.

Диалекталь сүзләр. Терминнар һәм һөнәрчелек сүзләре. Жаргон лексикасы һәм аларның кулланылыш үзенчәлекләре. Сүзнең стилистик бизәлеше. Фразеологик әйтелмәләр, аларның мәгънәләре. Сөйләмдә фразеологик әйтелмәләрне куллану үзенчәлекләре.Төрле сүзлекләр, аларны төрле эшчәнлектә файдалану. Сүзгә лексик анализ ясау. Кабатлау.

Морфемика һәм сүз ясалышы

Сүз ясалышы һәм сүз формасы үзгәрү, сүз ясагыч, форма ясагыч һәм бәйләгеч аффикслар. Сүз ясалыш пары, сүз ясалыш чылбыры. Сүз ясалыш оясы. Сүз ясалышының төп ысуллары. Аффикслар ярдәмендә сүз ясалышы. Сүзъясалыш ысулы буларак, сүзләрне кушу. Кушма сүзләр. Сүзләргә морфемик һәм сүз ясагыч анализ ясау. Кабатлау.

Морфология
Грамматиканың бер бүлеге буларак морфология. Сүз төркемнәре классификациясе. Мөстәкыйль, хәбәрлек һәм модаль мәгънәле сүз төркемнәре. Мөстәкыйль сүз төркемнәре: исем, сыйфат, рәвеш, сан, алмашлык, фигыль, аваз ияртемнәре. Сүз төркеме буларак исем (кабатлау). Сан, килеш һәм тартым категорияләре. Сүз төркеме буларак, сыйфат (кабатлау). Асыл һәм нисби сыйфатлар. Сыйфат дәрәҗәләре.

Сүз төркеме буларак сан, аның гомумкатегория мәгънәсе, морфологик үзлекләре, синтаксик функцияләре. Саннарның мәгънә ясалыш ягыннан сан төркемчәләре. Микъдар һәм тәртип саннарының грамматик үзлекләре. Сүз төркеме буларак алмашлыклар, аларның гомумкатегория мәгънәләре, морфологик үзлекләре, синтаксик функцияләре. Мәгънә һәм грамматик билгеләр буенча алмашлык төркемнәре. Алмашлыкларның төрләнеше. Сүз төркеме буларак фигыль, аның гомумкатегория мәгънәсе, морфологик үзлекләре, синтаксик функцияләре. Фигыльләрнең төрләнеше. Затланышлы фигыль формалары: хикәя фигыль, боерык фигыль, теләк фигыль, шарт фигыль. Сүз төркемнәренә морфологик анализ ясау.

Синтаксис һәм пунктуация

Грамматиканың бер өлеше буларак синтаксис. Сөйләмнең иң кечкенә берәмлеге буларак җөмлә. Эмоциональ бизәлеш ягыннан җөмлә төрләре: тойгысыз һәм тойгылы җөмлә. Аларның интонацион һәм мәгънәви үзенчәлекләре. Җөмләнең грамматик нигезе. Гади һәм кушма җөмләләр. Җөмләнең иярчен кисәкләре: аергыч, тәмамлык, хәл. Җәенке һәм җыйнак җөмләләр.

Тиңдәш кисәкле җөмләләр. Тиңдәш кисәкле җөмләләрдә бәйләүче чаралар. Эндәш сүз, аның функцияләре. Эндәш сүзле җөмләдә басым. Татар телендә тыныш билгеләре. Кабатлау.

Стилистика һәм сөйләм культурасы
Сөйләмдә синоним, антонимнарны урынлы куллану. Сөйләм культурасын үстерүдә һәм стильләрне камилләштерүдә синтаксик синонимнарның роле.

Сөйләмдә төрле лексик чараларны (синоним, антоним,калька, фразеологик әйтелмә, мәкаль, әйтем) куллану мөмкинлеге. Төрле жанр һәм стильдәге текстлар белән эшләү. Текстларны татар теленнән рус теленә тәрҗемә итү.

Сөйләм культурасы

Лингвистиканың бер өлеше буларак сөйләм культурасы. Телдән аралашу этикасы, эффективлыгы, нормативлыгына ирешүнең мәҗбүри шарты буларак, аралашу шарты һәм даирәсе нигезендә тел-сурәтләү чараларын сайлау. Алмашлык, сан, фигыльләрне куллануның орфоэпик, лексик, грамматик, стилистик кагыйдәләре һәм язылыш нормалары. Кагыйдә вариантлары. Хәзерге татар теленең норматив сүзлекләре (орфоэпик сүзлек, аңлатмалы сүзлек, орфографик сүзлек), аларның хәзерге татар әдәби телен үзләштерүдәге роле.

Тел һәм мәдәният Тел һәм мәдәниятнең үзара бәйләнеше.

Барлыгы : 70 сәг.

7 сыйныф

Сөйләм һәм аралашу

Сөйләм этикеты һәм аралашу кагыйдәләре. Аралашу чарасы буларак тел. Сөйләм шартлары.

Монолог төрләре: хикәяләү, сурәтләү, фикерләү.

Сораштыру диалогы, диалог – эш-хәрәкәткә чакыру, этәргеч. Төрле төр диалоглар тиңдәшлеге. Сөйләм төрләре: кеше халәтен сурәтләү. Композицион формалар: газета язмасы, реклама, портретны сурәтли торган очерк.

Сөйләм эшчәнлеге

Сөйләм эшчәнлеге төрләре буларак тыңлап аңлау, уку, язуның төп үзенчәлекләре. Телдән һәм язма сөйләм формалары тәңгәллеге. Телдән сөйләнә торган монологны аңлау эффиктивлыгын арттыра торган ысуллар. Уку культурасы. Телдән сөйләүнең төп үзенчәлекләре. Сөйләү – сөйләм этәргече.

Текст

Сөйләм эшчәнлеге нәтиҗәсе буларак текст. Текстның төп билгеләре: кисәкләргә бүленә алу сәләте, мәгънәви бөтенлек, формаль яктан бәйләнгән булу, әйтемнең автономлыгы. Тема, тексттагы төп фикер. Текстның микротемасы, текст планы; текстның абзацларга бүленеше: кереш, төп өлеш, йомгак.

Телнең функциональ төрлелеге

Сөйләмнең типик ситуацияләре, кулланылу даирәсе, сөйләм максаты, гади сөйләмгә хас булган тел-сурәтләү чаралары.

Рәсми стиль сөйләменең типик ситуацияләре, кулланылу даирәсе, сөйләм максаты, рәсми стильгә хас булган тел-сурәтләү чаралары.

Рәсми стильнең төп жанрлары: гариза, аның үзенчәлекләре. Фәнни стильнең төп жанрлары: аннотация, аның үзенчәлекләре.

Публицистик стильнең төп жанрлары: чыгыш, аның үзенчәлекләре.

Төрки телләр арасында татар теле

Сөйләм чарасы буларак тел. Татар теле һәм аның төрки телләр арасындагы урыны. Төрки телләргә хас булган үзлекләр. Идел-Урал буе регионы

Фонетика һәм графика

Фонетиканың өйрәнү предметы.

Сөйләм авазлары. Фонетик иҗек. Басым һәм аның үзенчәлекләре. Интонация төшенчәсе.

Алынма сүзләрнең әйтелеше. Аваз һәм хәреф тәңгәллеге. Фонетик анализ

Орфоэпия һәм орфография

Орфоэпия нормалары турында төшенчә. Графика һәм орфографика турында төшенчә. Орфографик сүзлек.

Лексикология һәм фразеология

Лексиканың өйрәнү предметы. Сүз һәм аның лексик мәгънәсе. Сүзнең лексик мәгънәсен аңлатуның төп ысуллары: сүзлектәге кыскача аңлатма; синоним, антоним, тамырдаш сүзләр табу. Үзенчәлекле лексик төркем буларак этикет сүзләре. Аңлатмалы сүзлек белән танышу һәм аны сөйләм практикасында куллану. Сүзнең лексик мәгънәсе, морфемик төзелеше һәм язылышы арасындагы

бәйләнеш. Бер мәгънәле һәм күп мәгънәле сүзләр. Әдәби троплар: метафора, җанландыру, эпитет хасил итү ысулы буларак сүзнең күчерелмә мәгънәсе. Фразеологик әйтелмәләр һәм аларның мәгънәсе. Сөйләмдә фразеологик әйтелмәләрнең кулланылыш үзенчәлекләре. Сүзгә лексик анализ ясау. Кабатлау.

Морфемика һәм сүз ясалышы

Морфемиканың өйрәнү предметы.Телнең иң кечкенә берәмлеге буларак морфема. Сүз ясагыч, форма ясагыч һәм бәйләгеч аффикслар. Тамыр, тамырдаш сүзләрнең мәгънәви бөтенлеге. Сүз нигезе. Сүз формасын хасил итә торган морфема буларак кушымча. Морфемика һәм орфография арасындагы бәйләнеш.Сүзгә морфемик һәм сүз төзелеше ягыннан анализ ясау.

Морфология

Грамматиканың бер бүлеге буларак морфология. Сүз төркемнәре классификациясе. Мөстәкыйль сүз төркемнәре: рәвеш, фигыль, аваз ияртемнәре һәм аларның үзенчәлекләре.

Төрләнләндерү. Модаль кисәкләр (кисәкчә, ымлык, предикатив сүзләр) Хәбәрлек сүз төркеме (бәйлекләр һәм теркәгечләр). Затланышлы һәм затланышсыз фигыльләр. Сыйфат фигыль, хәл фигыль, исем фигыль, инфинитив. Сыйфат фигыль, аның грамматик үзлекләре. Сыйфат фигыльдә фигыль һәм сыйфат билгеләре. Хәзерге, үткән һәм киләчәк заман сыйфат фигыль. Сыйфат фигыльнең синтаксик функцияләре. Хәл фигыль, аның грамматик үзлекләре. Хәл фигыльдә рәвеш һәм фигыль билгеләре. Хәл фигыльнең синтаксик функцияләре. Сүзгә морфологик анализ ясау. Кабатлау.

Синтаксис һәм пунктуация

Грамматиканың бер өлеше буларак синтаксис. Сүзтезмә. Төп һәм иярчен сүзләр.

Сөйләмнең иң кечкенә берәмлеге буларак җөмлә. Җөмләнең баш кисәкләре буларак, ия һәм хәбәр.Иянең белдерелү ысуллары. Гади һәм тезмә хәбәр. Ия һәм хәбәр арасына сызык куелу. Җөмләнең иярчен кисәкләре буларак аергыч, тәмамлык һәм хәбәр. Аергыч төрләре. Хәл төрләре. Аерымлану төшенчәсе. Аергыч, тәмамлык һәм хәлләрнең аерымлануы. Җөмләнең аныклаучы кисәкләре. Аныклагычлар янында тыныш билгеләре.

Иясе генә булган һәм хәбәре генә булган бер составлы җөмләләр. Эндәш һәм кереш сүзләр булган җөмләләр. Гади җөмләгә синтаксик анализ ясау. Татар телендә тыныш билгеләре.Пунктуацион-мәгънәви өлеш. Татар теленең пунктуацион кагыйдәләре. Кабатлау.

Стилистика һәм сөйләм культурасы

Сөйләмдә синоним, антонимнарны урынлы куллану. Сөйләм культурасын үстерүдә һәм стильләрне камилләштерүдә синтаксик синонимнарның роле. Сөйләмдә төрле лексик чараларны (синоним, антоним, калька, фразеологик әйтелмә, мәкаль, әйтем) куллану мөмкинлеге. Төрле жанр һәм стильдәге текстлар белән эшләү. Текстларны татар теленнән рус теленә тәрҗемә итү.

Сөйләм культурасы Кыскартылма сүзләрне дөрес куллану. Сөйләмдә исем, сыйфат һәм фигыльләрне дөрес һәм сәнгатьле әйтү. Әдәби әсәрләрдә исем, сыйфат һәм фигыльләрнең кулланылышын күзәтү. Хәзерге татар теленең норматив сүзлекләре (орфоэпик, аңлатмалы, орфографик, грамматик бәхәс уята торган мәсьәләрне хәл итә торган сүзлек), аларның хәзерге татар әдәби теле нормаларын үзләштерүдәге роле.

Тел һәм мәдәният

Мәдәният көзгесе буларак тел. Тел һәм мәдәният арасындагы бәйләнеш. Мәдәният һәм милли тел үзенчәлекләре.

Барлыгы : 70 сәгать.

8 сыйныф

Сөйләм һәм аралашу

Аралаша белү – кеше мәдәниятнең иң мөһим өлеше. Текст, стиль һәм сөйләм төрләре турында өйрәнгәнне кабатлау; өйрәнгән сөйләм стильләренә хас булган тел-сурәтләү чаралары турындагы күзаллауны киңәйтү.

Тел – аралашуның иң мөһим чарасы

Аралашу чарасы буларак тел. Татар теле һәм аның башка телләр арасындагы урыны.

Сөйләм эшчәнлеге

Эшчәнлек төре буларак сөйләм. Сөйләм төрләре: тыңлап аңлау, сөйләү, уку, язу. Тыңлап аңлау төрләре: сайлап алып, танышу. Танышу, өйрәнү, эзләү, уку төрләре стратегиясе. Текстның мәгънәсенә төшенеп уку. Аралашу шартларына туры китереп, укылган, тыңланган текстны тулы, кыскача, сайлап алып язу.

Текст

Тексттагы фикерне дәвам итү: җөмләләрнең тезүле һәм ияртүле бәйләнеш ысуллары, бәйләү чарасы - хәл фигыль. Кабатлауның тексттагы роле: җөмләләрне бәйләү ысулы, сөйләмнең сәнгатьлелеген камилләштерә торган стилистик чара буларак норматив кабатлау һәм кабатлау – җитешсезлек.

Сөйләм стильләре

Фәнни һәм рәсми стиль (куллану даирәсе, аралашу максаты, шул стильләргә хас булган тел- сурәтләү чаралары). Фәнни стильгә хас булган текст фрагментлары (фән төшенчәсен аңлату, фәнни төшенчәләрнең классификациясе), дефиниция күренешенең тел чаралары һәм структурасы. Рәсми стильгә хас булган композицион формалар (жанрлар) – күрсәтәмә, игълан.

Фонетика һәм графика

Фонетиканың өйрәнү предметы. Сөйләм авазлары. Фонетик иҗек. Фонетик транскрипция элементлары. Татар телендә басым төшү үзенчәлекләре. Сүзгә фонетик анализ ясау. *е, ё, я, ю* авазларының мәгънәсе. Кабатлау.

Орфоэпия һәм орфография

Орфографик сүзлек һәм аны сөйләм практикасында куллану. Орфографиянең өйрәнү предметы. Орфограмма төшенчәсе.

Лексикология һәм фразеология

Әдәби троплар: метафора, җанландыру, эпитет хасил итү ысулы буларак сүзнең күчерелмә мәгънәсе. Синоним, антоним сүзләр. Омонимнар. Татар теленең сүзлек запасын тутыру ысуллары. Төрки-татар сүзләре һәм алынмалар. Фразеологик әйтелмәләр һәм аларның стилистик үзлекләре, сөйләмдәге төп функцияләре. Кабатлау.

Морфемика һәм сүз ясалышы

Лингвистиканың бер бүлеге буларак морфемика. Сүзнең иң кечкенә берәмлеге буларак морфема. Сүзнең ясалышы һәм үзгәреше. Тамырдаш сүзләр. Мөстәкыйль сүзләрнең тамыры һәм кушымча. Татар теленең сүзлек запасын тутыру ысуллары: сүз ясалыш һәм башка телләрдән кергән алынмалар. Татар телендә сүз ясалышы механизмы төшенчәсе. Сүз ясалышының төп ысуллары. Сүзгә морфемик һәм сүз ясагыч анализ. Кабатлау.

Морфология
Татар теленең төп морфологик кагыйдәләре. Сүзләрнең лексик-грамматик төрләре буларак, сүз төркемнәре. Мөстәкыйль, хәбәрлек һәм модаль сүз төркемнәр.
Хәбәрлек сүз төркеме: бәйлек һәм теркәгечләр. Модаль сүз төркемнәре: ымлык, кисәкчә, предикатив сүзләр. Аларның семантик, морфологик һәм синтаксик үзенчәлекләре. Төрле сүз төркемнәренә караган сүзләрнең ясалышы, аларның семантикасы һәм кулланылыш үзенчәлекләре. Сүзгә морфологик анализ ясау.
Синтаксис һәм пунктуация
Туры һәм кыек сөйләм. Чит сөйләмне җиткерү ысуллары: туры һәм кыек сөйләм. Туры сөйләм белән җөмлә төзелеше. Туры сөйләм вакытында тыныш билгеләренең куелышы. Чит сөйләмне җиткерү ысулы буларак цитата. Цитатаны тыныш билгеләре белән билгеләү. Диалог.

Кушма җөмлә төшенчәсе. Кушма җөмлә төрләре. Тезмә кушма җөмлә. Теркәгечле һәм теркәгечсез тезмә кушма җөмләләр.
Иярченле кушма җөмлә. Татар һәм рус телләрендә иярченле кушма җөмлә төзелеше. Синтетик иярченле кушма җөмлә, әлеге төр җөмләдә җөмләләрнең үзара бәйләнеше, тыныш билгеләре. Аналитик иярченле кушма җөмлә, әлеге төр җөмләдә җөмләләрнең үзара бәйләнеше, тыныш билгеләре.
Иярчен җөмлә, аның төрләре. Төрле төр бәйләү чаралары булган кушма җөмләләр.Иярченле кушма җөмләнең төзелеше: баш һәм иярчен җөмлә; иярченле кушма җөмләдә бәйләү чаралары.Баш һәм иярчен җөмләләр арасында тыныш билгеләре.Татар телендә тыныш билгеләре. Пунктуацион- мәгънәви өлеш. Татар теленең пунктуацион кагыйдәләре.Кабатлау.
Стилистика һәм сөйләм культурасы
Сөйләмдә, фикерне төгәлрәк җиткерү, бер үк сүзләрне кабатламау өчен, синоним исемнәрне куллана белү сәләте. Сөйләмдә, фикерне төгәлрәк җиткерү, бер үк сүзләрне кабатламау өчен, синоним фигыльләрне куллану. Төрле жанрдагы һәм стильдәге текстлар белән эшләү. Текстларны татар теленнән рус теленә тәрҗемә итү.
Сөйләм культурасы
Сөйләмдә рәвешләрнең һәм фигыльләрне дөрес, урынлы куллану. Әдәби сөйләмдә хәбәрлек һәм модаль сүз төркемнәренең кулланылышын күзәтү. Хәзерге татар теленең норматив сүзлекләре (орфоэпик, аңлатмалы, орфографик сүзлек), хәзерге татар әдәби телен үзләштерүдә аларның роле.
Тел һәм мәдәният
Телдә татар халкының тарихы һәм мәдәнияте, аның Россиядә яшәүче башка халыклар белән бәйләнешенең чагылышы. Традицион татар көнкүреше предметын атаучы лексика, искергән сүзләр, фольклор лексикасы һәм фразеологик әйтелмәләр. Татар мәкальләре һәм әйтемнәре. Татар телендә татар халкының һәм башка халыкларның материаль һәм рухи кыйммәтләре чагылышы.

Барлыгы : 35 сәг

9 сыйныф

Сөйләм һәм аралашу

Аралашу ситуациясе һәм аның компонентлары: катнашучылар һәм аралашу шартлары; шәхси һәм шәхси булмаган сөйләшү, рәсми һәм рәсми булмаган, алдан әзерләнгән һәм әзерләнмәгән аралашу. Типик ситуацияләргә хас булган аралашу кагыйдәләрен үзләштерү.

Сөйләм эшчәнлеге

Сөйләм эшчәнлеге төрләре һәм аларның үзенчәлекләре. Уку: китап һәм башка чыганаклар (шул исәптән ММЧ, Интернет чыганаклары) белән эшләү культурасы, алар белән эшләү үрнәкләре. Сөйләүченең коммуникатив максатларын тыңлап аңлау, төрле текстларны тыңлап аңлау, текстның мәгънәви кисәкләрен билгеләү һәм алар арасындагы бәйләнешне табу.Сөйләү. Диалогларда катнашу. Язу. Тыңланган яки укылган мәгълүматның эчтәлеген язма формада тапшыра белү. Инша, бәяләмә һәм рецензия язу.

Текст

Сөйләм эшчәнлеге нәтиҗәсе буларак текст. Аның мәгънәви һәм композицион бөтенлеге. Тема, текстның төп фикере. Сөйләм төрләренең функцияләре: сурәтләү, хикәяләү, фикерләү. Текст анализы (аның темасы, төп фикере, билгеле бер стильгә каравы)

Телнең функциональ үзенчәлекләре

Телнең функциональ төрлелеге: гади сөйләм, функциональ стильләр һәм аларның жанрлары.

Тел турында гомуми мәгълүмат

Аралашу чарасы буларак тел. Татар теле — татар әдәби әсәрләр теле. Тел турындагы фән буларак лингвистика. Лингвистиканың төп бүлекләре (гомуми мәгълүмат). Татар әдәби теле системасы. Тел һәм сөйләм тәңгәллеге.

Фонетика һәм графика

Лингвистика бүлеге буларак фонетика. Тел берәмлеге буларак аваз.Авазның мәгънә аеру функциясе.Татар теленең сузык авазлар системасы.Татар теленең тартык авазлар системасы. Шаулы тартыклар (яңгырау һәм саңгырау) һәм сонор тартыклар.Иҗек. Басым. Интонация. Аваз һәм хәреф тәңгәллеге. Сүзгә фонетик анализ ясау. Кабатлау.

Орфоэпия һәм орфография

Орфоэпия нормалары төшенчәсе. Лингвистиканың бер бүлеге буларак орфоэпия. Әйтү вариантлары һәм басым. Орфоэпик кагыйдәләр күзлегеннән караганда, үз һәм чит кеше сөйләмен бәяләү. Орфоэпик сүзлекләр һәм көндәлек тормышта аларның кулланылышы.

Дөрес язу кагыйдәләре системасы буларак орфография. Сузыкларның һәм тартыкларның язылышы, ъ һәм ь билгеләренең кулланылышы.Сүзләрнең бергә, аерым һәм сызыкча аша язылу очраклары.Баш һәм юл хәрефләренең кулланылышы. Юлдан-юлга күчерү кагыйдәләре.Орфографик сүзлекләрне куллану очраклары.

Лексикология һәм фразеология

Лексиканың өйрәнү предметы. Лингвистиканың бер бүлеге буларак лексикология. Сүз – телнең төп берәмлеге. Сүзнең лексик мәгънәсе. Бер һәм күп мәгънәле сүзләр. Туры һәм күчерелмә мәгънәле сүзләр. Татар теленең аңлатмалы сүзлеге. Туган телнең синоним, антоним һәм омонимнары. Синоним, антоним, омонимнар сүзлеге. Татар сүзләре һәм алынмалар. Гомумкулланылыш сүзләре һәм кулланылышлары чикләнгән сүзләр. Диалектизмнар, һөнәрчелек сүзләре, жаргоннар. Актив һәм пассив лексика.

Искергән сүзләр һәм неологизмнар. Тел гыйлеме фәненең бер бүлеге буларак фразеология. Фразеологик әйтелмәләр. Фразеологик әйтелмәләр сүзлеге.Сүзгә лексик анализ ясау. Кабатлау.

Морфемика һәм сүз ясалышы. Морфемиканың өйрәнү предметы.

Тел турындагы фәннең бүлекләре буларак морфемика һәм сүз ясалышы. Сүзнең тамыры. Тамырдаш сүзләр. Төрле сүз төркемнәрендә сүз ясалышы үзенчәлекләре. Сүз ясалышының үзенчәлекле ысуллары: морфемалар ярдәмендә сүз ясалышы, сүзләрне кушу, сүзнең бер сүз төркеменнән икенче сүз төркемнә күчүе һ.б. Телнең иң кечкенә мәгънәле кисәге буларак морфеманы үзләштерү, аның мәгънәсе һәм яңа сүзләр, яңа сүз формасы ясалышындагы роле. Сүз ясалыш ысуллары төшенчәсе. Төрле сүзлекләр (сүз ясагыч, этимологик) куллану.Морфемик һәм сүз ясагыч анализ. Кабатлау.

Морфология

Грамматиканың бер бүлеге буларак морфология. Татар телендә сүз төркемнәре системасы. Сүз төркемнәренең бүленеш принциплары. Мөстәкыйль сүз төркемнәре: исем, сыйфат, рәвеш, сан, алмашлык, фигыль, аваз ияртемнәре. Модаль сүз төркемнәр: кисәкчә, ымлык, предикатив сүзләр. Хәбәрлек сүз төркемнәре: бәйлек һәм теркәгеч. Сүзнең лексик-грамматик, морфологик, лексик билгеләр буенча билгеле бер сүз төркеменә каравы. Сүз төркемнәренә морфологик анализ. Кабатлау.

Синтаксис һәм пуктуация

Тел гыйлеме фәненең бер бүлеге буларак синтаксис. Синтаксик берәмлекләр буларак сүзтезмә һәм җөмлә. Сүзтезмәләрнең төп төрләре, сүзтезмәдә баш һәм иярчен кисәкнең бәйләнеш ысулы. Әйтү максаты буенча җөмлә төрләре. Җөмләдә баш һәм иярчен кисәкләр, аларның бәйләнеш ысуллары Җөмләдә тиңдәш кисәкләр. Аерымланган кисәкләре булган җөмләләр. Гади җөмлә төрләре: бер составлы һәм ике составлы, җыйнак һәм җәенке, тулы һәм ким, раслау һәм инкарь җөмләләр. Кушма җөмлә төрләре: тезмә һәм иярченле кушма җөмләләр. Теркәгечле һәм теркәгечсез тезмә кушма җөмләләр. Күп иярченле кушма җөмлә. Структура һәм мәгънә ягыннан иярченле кушма җөмлә төрләре.

Туры һәм кыек сөйләм. Төрле сүзтезмә һәм җөмләләргә синтаксик анализ, аларны сөйләмдә дөрес куллану. Сөйләмнең сәнгатьлелеген арттыру максатыннан синтаксик синонимнарны куллану. Татар телендә тыныш билгеләре. Пунктуацион-мәгънәви өлеш. Татар теленең пунктуация кагыйдәләре. Кабатлау.

Стилистика һәм сөйләм культурасы

Сөйләм стильләре (фәнни, рәсми, гади, әдәби, публицистик) һәм аларның үзенчәлекләре. Аудитория каршында чыгыш ясау: тема сайлау, максат һәм бурычны билгеләү, тел-сурәтләү чараларын сайлаганда, тыңлаучыларның кызыксынуларын исәпкә алу. Телдән һәм язма сөйләм үзенчәлекләре. Төрле жанр һәм стильдәге текстлар белән эшләү.Текстларны татар теленнән рус теленә тәрҗемә итү.

Сөйләм культурасы

Кыскартылган сүзләрне дөрес әйтү. Орфоэпик сүзлекне файдалану. Сөйләмдә исем, сыйфат һәм фигыльләрне дөрес куллану. Әдәби сөйләмдә исем, сыйфат һәм фигыльләрнең кулланылышын

күзәтү. Хәзерге татар теленең норматив сүзлекләре (орфоэпическ сүзлек, аңлатмалы сүзлек, орфографик сүзлек), аларның хәзерге татар әдәби телен үзләштерүдәге роле.

Тел һәм мәдәният

Татар халкының тарихы һәм мәдәниятенең, Россиядә яшәүче башка халыклар белән бәйләнешенең һәм урынының телдә чагылышы. Татар сөйләм теленең кагыйдәләре һәм үзенчәлекләре. Татар сөйләм этикеты. Фольклор һәм әдәби әсәрләрдә, тарихи текстларда туган телнең милли-мәдәни берәмлеген билгеләү, лингвистик сүзлек ярдәмендә аларның мәгънәсен аңлату. Татар сөйләмә теле кагыйдәләрен укуда һәм көндәлек тормышта куллану.

Барлыгы : 34 сәг